

ԱՆԱՀԻՏ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

*Համառոտաապրանյան հոգեթերապևտիկ լիզայի իսկական անդամ,
սերտիֆիկացված խորհրդապրտու և խմբավար
Սանկր – Պերերբորգի Բալինայան ասոցիացիայի անդամ,
Սանկր – Պերերբորգյան Բալինայան ասոցիացիայի կողմից
հավաքարմագրված Բալինայան խմբավար,*

*Ռուսաստանի Դաշնության մասնագիտական հոգեթերապևտիկ լիզայի կողմից
հավաքարմագրված խորհրդապրտու և դասընթացավար, հոգեբան, հոգեթերապևտ*

ԱՆԺԵԼԻԿԱ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոնի հոգեբանության ամբիոնի դասախոս,
հոգեբանական գիտությունների թեկնածու, հոգեբան, խմբավար, հոգեթերապևտ*

ԳԵՆ ԴԵՐԱՅԻՆ ԴԵՐԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԴՐԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԶԵՎԱՎՈՐՎԱԾ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆԲՆԵՐԻ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ

Ներկայումս գենդերի խնդրին անդրադառնում են բազմաթիվ գիտնականներ՝ փորձելով հասկանալ դրա հիմնախնդիրը տարբեր դիսցիպլինների տեսանկյունից և դիտարկելով այն տարբեր ասպեկտներից: Հոդվածում այն քննարկվել է՝ հոգեբանության գիտության շրջանակներում և փորձ է արվել դուրս բերելու գենդերային առանձնահատկությունները, դրանց նկատմամբ առկա վերաբերմունքը՝ դիտարկումների կիզակետում պահելով հայ հասարակությունն ու հայկական մշակույթը:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. գենդեր, սեռ, մասկուլիություն, ֆեմինիություն, գենդերային վերահսկողություն, կարծրատիպեր, մշակույթ, հասարակություն, սոցիալիզացիա:

Ժամանակակից գիտությունը տարբերակում է «սեռ» և «գենդեր» հասկացությունները: «Գենդեր» հասկացությունը գործածվել է անձի արժեքը մատնանշելու և ընդգծելու համար՝ անկախ նրա սեռային պատկանելիությունից: Սեռը կնոջ և տղամարդու միջև առկա ունիվերսալ տարբերություններից է և իրենից ներկայացնում է ֆիզիոլոգիական և անատոմիական հատկանիշների ամբողջություն, այսինքն՝ այն կենսաբանական հատկանիշների, որոնք հնարավորություն են

տալիս անհատին դասելու համպատասխան կենսաբանական սեռին՝ արական կամ իգական:

Այսպիսով՝ սեռը կենսաբանորեն պայմանավորված առանձնահատկությունների ամբողջությունն է, իսկ գենդերը՝ սոցիալականորեն և հոգեբանորեն պայմանավորված առանձնահատկությունների ամբողջությունը:

Հոգեբանության և սոցիոլոգիայի մեջ գենդերը կիրառվում է լայն իմաստով՝ ենթադրելով ցանկացած հոգեկան և վարքային հատկություններ, որոնք ասոցացվում են մասկուլիության կամ ֆեմինիության հետ և տարբերակում կանանց և տղամարդկանց:

Այս կամ այն սեռի ներկայացուցչի ընկալման տարբերությունները առաջացել են ոչ թե անատոմիական տարբերությունների պատճառով, այլ մշակութային տարրերի միջոցով դրանց սոցիալական ուսուցման արդյունք են:

Սեռի հետ կապ չունեցող մի շարք հասկացություններ մեր առօրյա կյանքում նույնականանում են «տղամարդկային» կամ «կանացի» հետ, այսինքն՝ ձեռք են բերում յուրահատուկ «սեռային», կամ որ ավելի ճիշտ է գենդերային երանգավորում: Այս դեպքերում կիրառվում են «ֆեմինին» (իգական սեռին բնորոշ) և «մասկուլին»

(արական սեռին բնորոշ) հասկացությունները:

Գենդերը սահմանվում է որպես այս կամ այն մշակույթի շրջանակներում ընդունված պատկերացումներին համապատասխան վարքի ձևերի, արժեքների, դիրքորոշումների, սոցիալական ատրիբուտների (օրինակ՝ հագուստ և այլն) ամբողջություն: Այս բոլորը բնութագրեր են, որոնք շատ հաճախ խստորեն վերագրվում են յուրաքանչյուր անհատին՝ իր անատոմիական հատկություններին համապատասխան:

Ցանկացած հասարակությունում «տղամարդկանց» և «կանանց» աշխարհների տարաբաժանումը տեղի է ունենում տարբեր սեռերի ներկայացուցիչների սոցիալիզացիայի տարբեր մեխանիզմների շնորհիվ: Արդյունքում նրանք կյանքից ունենում են տարբեր սպասելիքներ, հուզական և ինտելեկտուալ զարգացման տարբեր ճանապարհներ:

Գենդերային դերերը, ըստ էության, նորմավորված բնութագրեր են, որոնք մատնանշում են, թե ինչպես պետք է պահեն և ինչ պետք է զգան տարբեր գենդերային կարգավիճակ կրողները: Դերերն ամրապնդվում են մյուս անհատների սպասումներով ամենօրյա սոցիալական փոխազդեցությունների ընթացքում:

Տղամարդկանց և կանանց սոցիալապես պայմանավորված և խիստ ուրվագծված դերերը անձի ինքնարտահայտման ձևերի հետ հաճախ հակասության մեջ են լինում և հիմք են դառնում ներքին և միջանձնային կոնֆլիկտների: Կանանց և տղամարդկանց սոցիալական դերերի հակամարտությունը և բևեռացումը պայմանավորված են գուտ մշակութորեն: Դեռ մանուկ հասակից մատնանշվում է գենդերային դերերի իրականացման որոշակի նախատրամադրվածություն և նույնիսկ պարտադրանք: Օրինակ՝ նորածին երեխաները, որոնք անգամ դեռ չեն անցել սոցիալիզացիայի որոշակի փուլ, տարբերվում են սեռին համապատասխանող գույնի հագուստի և մնացած բոլոր պա-

րագաների առկայությամբ, աղջիկներինը՝ վարդագույն, իսկ տղաներինը՝ կապույտ: Կամ ավելի մեծ տարիքում առկա կարծրատիպերից մեկը, որը հաճախ շրջանառվում և կիրառվում է հայ հասարակության կողմից՝ «դու տղաս ես, տղան լաց չի լինում, լալիս են միայն աղջիկները»: Այսպիսով՝ երեխաների մոտ դեռ փոքր տարիքից սկսած ականայից ձևավորվում է գենդերային դերերի որոշակի հստակ սահմանազատում, թե ինչ կարելի անել և զգալ կոնկրետ գենդերի պոտանցիալության դեպքում, և ինչ չի կարելի:

Հարկ է նշել, որ բացի կենսաբանական և սոցիալական ասպեկտներից գենդերի վրա մեծապես ազդում է նաև մշակույթը: Ամենալայն իմաստով մշակույթն այն է, ինչ ստեղծվել է մարդու կողմից՝ աշխարհի ծանաչման և դրա արդյունքում իր գիտելիքների համակարգման ընթացքում: Այն ներառում է լեզուն, սովորությունները, վարքային նորմերը, համոզմունքները, գիտելիքները, արժեքներն ու աշխարհի սիմվոլիկ ընկալումն արվեստում: Հաճախ մարդկանց մենթալիտետում առկա է կանանց և տղամարդկանց սիմվոլիկ բնութագրերի հետևյալ շարքը՝

•տղամարդ – ռացիոնալ– հոգևոր– աստվածային–...– մշակութային.

•կին – հուզական– մարմնական –...– բնական:

Հայ հասարակությունը, լինելով խիստ պահպանողական, առավել կարևորում է առկա կարծրատիպերն ու պատկերացումները գենդերային կոնկրետ դերերի վերաբերյալ և փորձում է հնարավորինս վերահսկել դրանք: Յուրաքանչյուր մարդ, ով փորձում է խախտել գենդերային դերերին բնորոշ բնութագրերն ու դրսևորել տարբերակվող վարք, բացասական արձագանք է ստանում:

Աշխատանքի գենդերային բաժանումը տարբեր գենդերային կարգավիճակներին, այս կամ այն աշխատանքային ոլորտի վերագրումն է: Ինչքան բարձր է գենդերային կարգավիճակը, այնքան հարգված և գնահատելի է կատարվող

աշխատանքը, ինչքան ավելի հարգված և եկամտաբեր է դառնում աշխատանքային գործունեության ձևը, այնքան ավելի շատ են դրա մեջ ներգրավվում արտոնյալ սոցիալական սեռի ներկայացուցիչները: Աշխատանքի ձևերի բաշխման միջոցով տեղի է ունենում իշխանության հանգուցային դիրքերի բաշխումը:

Հայ իրականության մեջ շատ ավելի են ղեկավար պաշտոններ զբաղեցնող տղամարդիկ, քան կանայք, ինչը պայմանավորված է պատմականորեն եկող քարացած մտածելակերպով, որ «հայ կինը պետք է նվիրվի ընտանիքին և զբաղվի երեխաների դաստիարակությամբ և տնային գործերով»:

Գենդերային վերահսկողությունը սոցիալական վերահսկողության մի ձև է, որն իրենից ներկայացնում է գենդերային այս կամ այն դերը խրախուսող կամ չխրախուսող պատկերացումների ամբողջություն: Գենդերային վերահսկողության պրոցեսում մեծ դեր է խաղում հասարակական կարծիքի ճնշումը:

Որքան խիստ է գենդերային վերահսկողությունը այս կամ այն հասարակությունում, այքան ցայտուն են արտահայտվում գենդերային հակասությունները:

Լեզուն և տեղեկատվության մատուցման ռժն ընդունելի՝ լեզվտիմ է դարձնում և հաստատում գենդերային կարգավիճակը: Տեղեկատվության մատուցման ժամանակ առկա է այս կամ այն գենդեր կրողի նկատմամբ որոշակի սոցիալական ենթատեքստ: Միևնույն բնութագրերի տարբերակները, որոնք օգտագործվում են հակառակ գենդերի նկատմամբ կարող են դիտարկվել ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական կերպով. դա կախված է տվյալ բնութագրերը կրող գենդերի գերիշխանության աստիճանից: Օրինակ՝ «տղամարդ կին է» արտահայտությունը կնոջ նակատմամբ սոցիալական խրախուսման երանգ ունի, իսկ տղամարդու համար օգտագործվող «կանացի տղամարդ է» արտահայտությունն ընկալվում է որպես վիրավորանք:

Առկա է 4 ասպեկտ, որոնցով միանում են այլ ցուցանիշներով տարբեր մշակույթները՝

1. աշխատանքի բաժանում՝ սեռային չափորոշիչներից ելնելով.

2. կանանց և տղամարդկանց տարբերությունների հետ կապված համոզմունքներ և կարծրատիպեր.

3. աղջիկների և տղաների դիֆերենցիալ տարբերակված սոցիալիզացիա.

4. կանանց ավելի քիչ իշխանություն և ցածր ստատուս:

Պատմականորեն ստացվել է այնպես, որ համարյա թե ցանկացած մշակույթում կանայք և տղամարդիկ կատարում են տարբեր աշխատանքներ, սակայն միշտ չէ, որ աշխատանքի կոնկրետ տեսակների կատարումը տարբեր սեռերի կողմից համընկնում է: Օրինակ՝ Կենտրոնական Աֆրիկայում հողագործության հետ կապված աշխատանքները կատարում են հիմնականում կանայք, իսկ Լատինական Ամերիկայում՝ տղամարդիկ:

Յուրաքանչյուր երկրում առկա է կանանց և տղամարդկանց կարծրատիպերի նախընտրություն: Այստեղ մեծ ազդեցություն ունի կրոնը: Կանացի կարծրատիպերը առավել ընդունված են այն երկրներում, որտեղ ավանդույթները ներառում են իգական սեռին աստվածացնելու երևույթը և որտեղ կանանց թույլ է տրվում մասնակցել կրոնական ծիսակատարություններին:

Արևմտյան մշակույթը բնութագրվում է որպես ինդիվիդուալիստական հասարակություն: Նման հասարակություններում մարդիկ ավելի են հետաքրքրված կարիերայով, անձնային իրավունքներով և ազատությամբ: Կոլեկտիվիստական հասարակությունները, ինչպիսին է Ճապոնիան, մեծ նշանակություն են տալիս անհատական նպատակների ծառայմանը կոլեկտիվիստականին, ինչը նկատվում է շրջապատի հանդեպ բարձր հոգածությամբ: Այնպիսի մշակույթները, որտեղ խրախուսվում է մեծահասակներին ենթարկվելու երևույթը, կարող են տար-

բերվել սոցիալական փոփոխությունների հանդեպ բարձր ռեզիստենտությամբ, քանի որ մարդիկ տարիքի մեծացմանը զուգընթաց ավելի դժվար են հարմարվում փոփոխություններին: Ուստի այստեղ գենդերային դերերին բնորոշ կարծրատիպերը շատ դժվարությամբ կենթարկվեն փոփոխության:

Գենդերային հավասարության հասնելու ճանապարհները ունեն տարբեր առանձնահատկություններ՝ կախված կոնկրետ մշակույթից, և գործոնները, որոնք փոփոխություններ են առաջացնում մի երկրում, կարող են տարբերվել մեկ այլ երկրում փոփոխություններ առաջացնող գործոններից:

Յուրաքանչյուր երկրի մշակույթը առանձնահատուկ է և ինդիվիդուալ, նրանում առկա են թե նմանություններ, և թե տարբերություններ այլ մշակույթների հետ, սակայն յուրաքանչյուր երկիր ունի իր մշակութային սովորույթները:

Վերոնշյալից կարող ենք եզրակացնել, որ գենդերային տարբերություններն այնքան էլ մեծ չեն, որքան կարծում ենք, սակայն ունեն իրենց հատակ ազդեցությունները մարդկանց վարքի, փոխհարաբերությունների վրա:

Առկա են բազմաթիվ սահմանափակումներ և տարբերություններ կանանց և տղամարդկանց դերերի միջև: Կանաց խնդիրների շարքին կարելի է դասել ցածր ստատուսը, ավելի քիչ իշխանական հնարավորությունները, ինչպես նաև տնային գործերով ծանրաբեռնվածությունը: Տղամարդկանց խնդիրների շարքին կարելի է դասել հարաբերությունների բովանդակային կողմի բացակայությունը, անբա-

վարար սոցիալական աջակցությունը, ռիսկային վարքով պայմանավորված և աշխատանքային ծանրաբեռնվածության հետևանքով առաջացած ֆիզիկական խնդիրները:

Այս ամենը ենթադրում է, որ դերերը պետք է փոխվեն: Իհարկե անիմաստ է ձգտել բացարձակ գենդերային հավասարության, որոշակի իրավիճակներում, բնականաբար, նպատակահարմար է և ցանակալի տղամարդկանց կողմից տղամարդկային, ուժեղի դերի իրականացումը, իսկ կանաց կողմից՝ կանացիի, նուրբի և թույլի: Պարզապես անհրաժեշտ է քննել բացասական հետևանքները, որոնք առաջանում են մեր գենդերային դերերի հետևանքով:

Մենք չենք կարող վստահորեն ասել, որ գենդերային տարբերությունները պայմանավորված և հիմնավորված են կենսաբանորեն: Մեր գենդերային դերերի վրա ազդում են մի շարք արտաքին գործոններ՝ սկսած ծննդյան պահից: Մենք տեսնում ենք մեր ծնողների և այլ մեծահասակների վարքը՝ փորձելով նամանակել մեր գենդերի մարդկանց, խաղում ենք դրանց համապատասխան խաղեր: Զանգվածային լրատվական միջոցները մեր կյանքում և հասարակության մեջ ձևավորում են կանացիության և տղամարդկության կարծրատիպեր, որոնք մենք չեն կարող անուշադրության մատնել: Մենք մեծանում ենք՝ փորձելով մեծապես համապատասխանել մեր դերին՝ լինելով «իսկական» կին կամ տղամարդ, հաճախ չհամաձայնելով այն ամենի հետ, ինչ այդ դերին վերագրում է հասարակությունը:

ԳՐԱԿԱՆԹՅՈՒՆ

1. Ն. Խաչատրյան, Գենդերի սոցիալական հոգեբանություն: Եր., 2006 թ.:
2. Հ. Է. Գևորգյան, Գենդեր. խնդիրներ և լուծման ուղիներ, Հ. Խաչատրյանի և Ա. Հարությունյանի խմբագրությամբ, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, Երևան, 2001, 150 էջ:
3. Алешина Ю. Е., Воловин А. С. – Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины // Вопросы психологии – 1991– 234с.
4. <http://rudocs.exdat.com/docs/index-515814.html?page=8>.

ОСОБЕННОСТИ ГЕНДЕРНЫХ РОЛЕЙ И РАЗЛИЧИЯ В ОТНОШЕНИИ К НИМ, СФОРМИРОВАВШИЕСЯ В АРМЯНСКОМ ОБЩЕСТВЕ.

АНАИТ САРГСЯН

*Консультативный член Общероссийской профессиональной психотерапевтической лиги,
сертифицированный консультант и тренер ОППЛ,
аккредитованный руководитель балинтовских групп
Санкт-петербургской балинтовской ассоциации,
аккредитованный консультант и официальный преподаватель ОППЛ РФ,
психолог, психотерапевт*

АНЖЕЛИКА АЙВАЗЯН

*НАН РА, Международный научно-образовательный центр, кафедра психологии,
кандидат психологических наук, преподаватель, психотерапевт*

В настоящее время к проблеме гендера обращаются многие ученые, пытаясь понять проблему с точки зрения различных дисциплин и рассматривая ее с разных сторон. В статье проблема рассмотрена в рамках психологической науки и сделана попытка выделить гендерные особенности, существующее к ним отношение с точки зрения армянского общества и армянской культуры.

Социокультурный характер гендера доказан в результате многочисленных исследований, а потому данный анализ проведен с учетом культурных особенностей армян.

FEATURES OF GENDER ROLES AND DIFFERENCES IN ATTITUDES FORMED TOWARDS THEM IN ARMENIAN SOCIETY

ANAHIT SARGSYAN

*Psychologist, Psychotherapist
Consultative member of the Russian Professional Psychotherapeutic League;
Certified counsellor and trainer of the Russian Professional Psychotherapeutic League
Member of Saint-Petersburg's Balint Association
Accredited Balint Group Leader at Saint-Petersburg's Balint Association
Accredited Counselor and a Trainer at the Professional Psychotherapeutic League of the
Russian Federeation*

ANZHELIKA AYVAZIAN

*International Scientific-Educational Cnter of NAS RA
Candidate of Psychological Sciences, Lecturer
Psychologist, trainer, psychotherapist*

Nowadays many scientists refer to the issue of gender attempting to perceive its from the viewpoint of different disciplines and examining from different aspects. The article discusses the issue of gender in the frames of psychology and seeks to outline gender characteristics and existing attitude towards it focusing on the Armenian society and Armenian culture.

The sociocultural nature of gender has been proved as a result of numerous studies, so the analysis of this work has been carried out taking into consideration the cultural features of the Armenians.